

Tematikus összeállítás

GLOBALIZÁCIÓ A MÚLTBAN ÉS A JELENBEN

GLOBALIZATION IN PAST AND PRESENT

VENDÉGSZERKESZTŐ: TOMKA BÉLA

BEVEZETÉS: A GLOBALIZÁCIÓ A KÖZBESZÉDBEN ÉS A TUDOMÁNYBAN¹

INTRODUCTION: GLOBALIZATION IN PUBLIC AND ACADEMIC DISCOURSE

Tomka Béla

DSc, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Jelenkortörténeti Tanszék, Szeged
tomka@hist.u-szeged.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A bevezető először áttekinti a globalizációs diskurzusok fő vonulatait, amelyek váltakozva helyezik a középpontba a világméretű gazdasági versenyt, a globalizáció társadalmi következményeit, a nemzetállami szuverenitást, a kulturális homogenizációt és a globális fenyegetéseket. Ezek gyakran egyoldalú képet adnak a globalizációról, így a tudományos kutatás feladata, hogy reagáljon a közbeszédben a globalizációval kapcsolatban megjelenő elképzelésekre. Ezt követően az írás azokat a feltételeket tárgyalja, melyek ahhoz szükségesek, hogy a tudományos kutatás meg tudja teremteni a globalizáció kiegyensúlyozott értelmezését.

ABSTRACT

The introduction first outlines the main strands of globalization discourses: they focus on global economic competition, the social consequences of globalization, the sovereignty of nation-states, cultural homogenisation, and global threats. These discourses often present a

¹ Az összeállítás az MTA–SZTE–ELTE Globalizációtörténeti Kutatócsoport (a projekt száma: 0322107) és a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Kiválósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatásával készült.

one-sided picture of globalization, and it is therefore the task of academic research to respond to the ideas about globalization that emerge in public discourse. The paper then discusses the conditions necessary for research to produce a balanced understanding of globalization.

Kulcsszavak: globalizáció, tudományos diskurzus, közbeszéd, kutatási módszerek

Keywords: globalization, academic discourse, public discourse, research methods

Napjaink globalizációja sokszínűen jelenik meg az online kommunikáció terjedésétől a multinacionális vállalatok tevékenységének fokozódó szerepén át a zenehallgatási és filmnézési szokások világszerte növekvő hasonlóságáig. A számos forma önmagában is rendkívül komplex jelenséggé teszi a globalizációt, így nem csodálkozhatunk azon, hogy változatos diskurzusok kapcsolódnak hozzá. Ezeknek öt fő témakörét különböztethetjük meg, melyek mindenekelőtt a médiában és a politikában vannak jelen, de hasonló értelmezési irányok a tudományban is kimutathatók (Therborn, 2000; Roberts–Lamp, 2021).

A globalizációs diskurzusok talán legnagyobb jelentőségű vonulata a gazdasági folyamatokat állítja a középpontba. Eszerint a szabadkereskedelem és a nemzetközi tőkeáramlás akadályainak felszámolása alapvetően kihat a vállalatok tevékenységére, az államok működésére és az egyének – munkavállalók és fogyasztók – életére is. Az ennek nyomán kialakuló globális verseny hosszabb távon lényegében minden résztvevő számára előnyökkel jár: világméretben javítja a hatékonyságot, a fogyasztók olcsóbban és jobb minőségben jutnak a termékekhez, valamint nőnek a választási lehetőségeik. Ha akadozik a globalizáció, akkor világszerte gazdasági problémák jelentkeznek, például – mint az utóbbi években – növekedésnek indul az infláció. Egy ország elszigetelődhet a világgazdasági folyamatoktól – mint teszi ezt Észak-Korea vagy Kuba –, de ez gazdasági lemaradással és életszínvonal-csökkenéssel jár. A globális versenynek áldozatul esnek a gyengébben teljesítő cégek, ami azonban a piacgazdaság természetes következménye, és nélkülözhetetlen a folyamatos technológiai megújuláshoz. A globális hatások időlegesen szintén hátrányos helyzetbe hoznak egyes munkavállalói csoportokat: ezeket a szociálpolitika eszközeivel kell segíteni, amihez a globalizáció eredményezte nagyobb gazdasági növekedés miatt több forrás áll rendelkezésre, mint anélkül (OECD, 2017, 6–7).

Mára sok kihívás érte ezt a narratívát. Bírálói általában nem tagadják azt, hogy a gazdasági globalizáció előnyökkel jár, és abszolút értelemben az egyes országok szintjén is növekedést hoz, de az előnyök relatív voltát hangsúlyozzák: úgy vélik, hogy bizonyos társadalmi csoportok vagy országok kevésbé részesülnek a globalizáció hozadékából, mint mások (Roberts–Lamp, 2021, 8.).

Ennek megfelelően a globalizációról zajló diskurzusok következő nagy témáját a globalizáció vélt vagy valós negatív társadalmi következményei jelentik. Ezen belül több nagy narratíva is kialakult. A baloldali populista globalizációkritikai irányzat az elosztási kérdésekre koncentrálna. Hívei arra mutatnak rá, hogy ugyan a globalizáció segítheti a gazdasági növekedést, de nyomában sok országban erősen nőtték a jövedelmi különbségek az utóbbi évtizedekben. Kritikájuk fő célpontját a multinacionális vállalatok és vezetőik, a gazdasági elit más tagjai és a politikai *establishment* jelentik. Ezek a globalizáció nyertesei közé tartoznak, míg a munkásosztály és a középosztály annak vesztesei lettek. A fejlődő országok politikai és szélesebb közvéleménye gyakran az Észak és a Dél közötti egyenlőtlenségek fokozódását érzékelik a globalizáció nyomán (Mohanty, 2019).

A társadalomkritikai diskurzus jobboldali populista vonulata szintén az eliteket bírálja, de máshová helyezi a hangsúlyt. Képviselői szerint a munkások és a középosztály nagy része, valamint családjaik és közösségeik mind gazdasági, mind pedig kulturális téren hátrányokat szenvednek a globalizáció miatt, amiért a nemzetközi kereskedelmet vagy annak kiegyensúlyozatlanságát és a bevándorlót tartják felelősnek. Míg a baloldali populista narratíva azzal vádolja az eliteket, hogy azok az alsóbb rétegek rovására gazdagodnak, addig a jobboldali populisták azért támadják azokat, mert nem védik meg saját társadalmukat a külföldtől, az „idegenektől” (Roberts–Lamp, 2021, 8–10.).

Egy további diskurzus a nemzetállam ellenőrzési és irányítási képességére koncentrálna. Képviselői úgy vélik, hogy a globalizáció veszélyezteti a nemzetállamok szuverenitását, mivel egy sor döntést a multinacionális cégek hoznak meg, és kevésbé a nemzetállamok kormányai. Ez a narratíva az 1990-es években még igen erős volt, de mára már kevésbé virulens, mivel időközben számos folyamat nyilvánvalóvá tette, hogy a kormányok továbbra is jelentős mértékben képesek érdekeik érvényesítésére, sőt, a globalizáció irányát is befolyásolhatják (Agnew, 2018).

Ugyancsak fontos vitakérdést jelent, hogy a globalizáció – különösen kulturális téren – homogenizációhoz, a világ társadalmi közötti különbségek megszűnéséhez vezet, vagy ellenkezőleg, a sokszínűséget növeli. Bár a közbeszédben inkább az uniformitás veszélye kap hangsúlyt, jól ismertek azok a vélemények is, amelyek szerint a helyi társadalmak gyakran a maguk képére formálják a globalizációt, továbbá a lokális és a globális együttélése a sokszínűséget növeli: például a nemzeti konyhák sehol sem tűntek el, miközben az éttermek választéka világszerte nőtt a globális hatások nyomán. A hasonló jelenség megjelölésére olyan fogalmak is forgalomba kerültek, mint a hibridizáció, a kreolizáció és a glokalizáció (Roudometof, 2016).

Végül egyre nagyobb jelentőségűvé válik az a diskurzus, amely a globális fenyegetésekre fókuszál. A kapcsolódó narratíva azt hangsúlyozza, hogy a veszélyek nem csupán egyes csoportokat érintenek, hanem az emberi civilizáció létéről

van szó: „egy csónakban evezünk”, vagyis az emberiség sorsa közös, a világot interdependencia jellemzi. A diskurzus első nagy hatású dokumentuma a Római Klub jelentése volt 1972-ben (Meadows et al., 1972), amely főként a környezeti problémák miatt látta veszélyben a növekedés fenntarthatóságát. A globális fenyegetések emellett magukban foglalják a nukleáris katasztrófát és ma már a mesterséges intelligencia, valamint a génmanipuláció politikai-hatalmi célokra való felhasználását is (Harari, 2020). A globalizáció egyfelől maga fokoz bizonyos világméretű veszélyeket: például a turizmus és a migráció segítheti a járványok terjedését. Másfelől viszont a globális együttműködés hiánya, vagyis a globalizáció akadozása okozza azt, hogy az emberiség nem tudja megfelelően elhárítani a fenyegetéseket: például az említett járványok széles hatáskörű nemzetközi intézmények közreműködésével jóval sikeresebben leküzdhetőek lennének. Még inkább érvényes ez a globális klímaváltozásra, amely eleve csak világméretű összefogással fékezhető meg. A veszélyek elhárítása csak akkor lehetséges, ha az államok közösen lépnek fel, szolidárisak egymással, ha hatékony globális intézményeket hoznak létre, ami viszont a politikai globalizáció jelentős felgyorsulását igényli (Hale, 2020).

A fenti, széles körben folytatott diskurzusok jól jelzik a globalizáció számos fontos dilemmáját, de nem egyforma pontossággal írják le a globalizáció valóságát. A tudományos kutatás feladata, hogy a globalizáció kiegyensúlyozott értelmezését teremtsen meg, és ennek segítségével maga is formálja a globalizációról folytatott közéleti vitákat. A kutatás ezt a legnagyobb eséllyel akkor tudja megtenni, ha a következő módon jár el (Scholte, 2005):

- a globalizáció vizsgálata során figyelembe veszi, hogy többdimenziós jelenségről van szó: a legtöbb vizsgálat mindmáig egyes területek – különösen a gazdaság – folyamatai alapján von le következtetéseket a globalizáció egészére nézve;
- hosszú távú megközelítést alkalmaz, mivel csak a történeti perspektíva révén lehet elkülöníteni a valóban új fejleményeket, rámutatni a jelenségek dinamikájára: csak ezzel a szemlélettel lehet rávilágítani a folytonosság és a változás elemeire, a közöttük lévő kölcsönhatásokra;
- explicit módon és szisztematikusan vizsgálja az oksági viszonyokat és a hatásokat, következményeket, nem csak leírni igyekszik a globalizációt;
- törekszik az interdiszciplináris megközelítésre, felhasználva különböző tudományágak módszereit és eredményeit: a globalizáció többdimenziós jellegét csak ennek révén lehet szakszerűen ábrázolni;
- egyaránt alkalmazza a kvantitatív és kvalitatív módszereket, amelyek így lehetővé teszik a szisztematikus vizsgálatokat a pusztán illusztratív, anekdotikus bizonyítékokon alapuló érvelés helyett;
- nyitott a transznacionális megközelítésekre, továbbá az összehasonlítások és minden olyan módszer iránt, amelyek segítik elkerülni az etnocentrizmust:

a téma jellegéből adódóan ennek az általános követelménynek különösen nagy szerepet kell kapnia a vizsgálatok során;

- a tudományos sztemderdek megőrzése mellett törekszik eredményeinek köz-zétételére olyan módon is, hogy azok elérjék a szélesebb, nem szakmai kö-zönséget;
- nem marad távol a normatív jellegű kérdések megvitatásától sem – külö-nösen a környezeti fenntarthatóság, a biztonság és a plurális demokrácia tekintetében –, miközben partikuláris szempontok helyett az általános hu-manisztikus értékek vezeték.

A következő tematikus összeállításban több tekintetben érvényesülnek a fen-tiekben megfogalmazott elvek: megjelenik a történeti dimenzió, valamint az interdiszciplinaritás is. Az írások egy része az MTA–SZTE–ELTE Globalizá-ciótörténeti Kutatócsoportban folyó vizsgálatok eredménye (URL1), de ezek ki-egészülnek két neves szakértő munkáival. A tanulmányok remélhetőleg további gondolatokra inspirálják az olvasókat.

IRODALOM

- Agnew, John (2018): *Globalization and Sovereignty: Beyond the Territorial Trap*. Lanham: Row-man & Littlefield, ISBN 9780742556782
- Clausing, Kimberly (2019): *Open: The Progressive Case for Free Trade, Immigration, and Global Capital*. Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780674919334
- Hale, Thomas (2020): Catalytic Cooperation. *Global Environmental Politics*, 20, 4, 73–98. DOI: 10.1162/glep_a_00561
- Harari, Yuval Noah (2020): How to Survive the 21st Century: Three Existential Threats to Human-ity. *Journal of Data Protection & Privacy*, 3, 4, 463–468.
- Meadows, Donella et al. (1972): *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books, ISBN 9780876639184, <https://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>
- Mohanty, Manoranjan (2019): Inequality from the Perspective of the Global South. In: Juer-gensmeyer, Mark – Sassen, Saskia – Steger, Manfred B. et al. (eds.): *The Oxford Hand-book of Global Studies*. Oxford: Oxford University Press, 211–228. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780190630577.013.42, ISBN 9780190630577, https://www.researchgate.net/publication/331453124_Inequality_from_the_perspective_of_the_global_south
- Mudde, Cas (2017): Populism: An Ideational Approach. In: Kaltwasser, Cristóbal Rovira – Taggart, Paul – Espejo, Paulina Ochoa et al. (eds.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press, 27–47. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.1, ISBN 978-0198803560
- OECD (2017): *Making Trade Work for All*. Paris: OECD Publishing, DOI: 10.1787/6e27effd-en, <https://tinyurl.com/5n84b77y>
- Roberts, Anthea – Lamp, Nicholas (2021): *Six Faces of Globalization: Who Wins, Who Loses, and Why it Matters*. Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780674245952, ISBN 9780674293908

- Roudometof, Victor N. (2016): Theorizing Glocalization: Three Interpretations. *European Journal of Social Theory*, 19, 3, 391–408. DOI: 10.1177/13684310156054, https://www.researchgate.net/publication/281840654_Theorizing_glocalization_Three_interpretations
- Scholte, Jan Aart (2005): *Globalization: A Critical Introduction*. Houndmills: Palgrave Macmillan, ISBN 9780333977026
- Therborn, Göran (2000): Globalizations: Dimensions, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance. *International Sociology*, 15, 2, 151–179. DOI: 10.1177/02685809000150020, <https://tinyurl.com/438b3nke>

URL1: <https://globtort.bibl.u-szeged.hu/>